В статье исследуются политические планы правителей, которые были задействованы в Охматовской кампании. Польский король Ян Казимир хотел укрепить свою власть в международных отношениях, одержав победу в этой войне. Однако коронная армия и татарские орды не смогли победить украинских казаков и московские войска в битве под Охматовом (29-31 января в 1655 г.). В результате этих событий Речь Посполитая лишилась многих своих влияний в европейской дипломатии.

Ключевые слова: *военная кампания, Охматов, казаки, Хмельницкий, Крымское ханство, Московское государство, польский король, Молдавия, Семигородске княжество.*

Отримано: 20.09.2011

УДК 94(438)"16"

Володимир Газін
(Кам'янець-Подільський)

ЯН ЛЕЩИНСЬКИЙ І ЙОГО КОНЦЕПЦІЯ ВИРІШЕННЯ «УКРАЇНСЬКОГО ПИТАННЯ» В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 50-Х РР. XVII СТ.

У статті здійснено аналіз ідей відомого політичного діяча Речі Посполитої познанського воєводи Яна Лещинського, спрямованих на встановлення миру з Військом Запорозьким. Звертається увага на їх вплив в процесі становлення курсу Варшави на компроміс з Чигирином, який в кінцевому результаті привів до укладення Гадяцької угоди 1658 р.

Ключові слова: *Ян Лещинський, «українське питання», Річ Посполита, Військо Запорозьке, козаки, шляхта*

Події Української національної революції середини XVII ст., викликані низкою причин політичного, національно-релігійного та соціально-економічного характеру й спрямовані на створення та утвердження незалежної держави, вкрай загострили українсько-польські стосунки. Уже з самого початку національно-визвольної боротьби українського народу між поляками та українцями виникає взаємна ворожнеча та ненависть. Часто боротьба велася фактично на винищення супротивника. За таких умов українсько-польське протистояння набувало вкрай гострого та безкомпромісного характеру, що формували ті завдання, які ставилися відповідно українською та польською політичними елітами. Якщо перші вважали своїм головним завданням очищення всіх етнічних українських земель від польської шляхти й утвердження на них незалежної держави, то поляки прагнули будь-що утримати Україну під своєю владою. Останні розглядали події в Україні як такий собі «хлопський бунт», який слід придушити всіма можливими засобами й повернути суспільно-політичне життя до стану часів «золотого спокою».

Переважна більшість польської магнатерії та шляхти, особливо та частина, яка в результаті української революції втрати-

© Володимир Газін, 2011

ла свої маєтності, прагнула жорстокої розправи над повсталими українцями. Вважала, що лише такі жорсткі й радикальні методи зможуть утримати їх в покорі. Однак в середовищі польської еліти були й такі, що глибше усвідомлювали істинні витоки українського повстання і, бажаючи зберегти цілісність Речі Посполитої, розуміли, що однією шаблею цього не досягти.

Відтак, в польських шляхетсько-магнатських колах фактично оформилися дві «партії», відповідно – війни і миру. У перебігу українсько-польського протистояння у політиці Варшави щодо вирішення «українського питання» означилися періоди, коли домінували ідеї то першої, то другої: то, загострюючи стосунки і кидаючи обидва народи в черговий виток кровопролитної війни, то створюючи передумови для порозуміння.

Звичайно в історіографії дослідники торкалися питань, пов'язаних зі спробами частини польського керівництва шляхом різноманітних (більших, чи менших) поступок досягти згоди з українським гетьманським урядом. Власне в пропонованій статті сфокусовано увагу на одному з представників так званої «партії миру» в польському керівництві другої половини 50-х – кінця 70-х рр. XVII ст. Яна Лещинського, а також аналізуються його рецепти «заспокоєння» України.

Ян Лещинський (1603-1678 рр.) походив зі знатного польського роду Лещинських, представники якого незмінно були серед керівництва Речі Посполитої, а один з нащадків (Станіслав Лещинський) навіть певний період займав королівський престол. Високі посади обіймали брати Яна Лещинського (Рафаль з 1619 був белзьким воєводою, а Вацлав – з 1659 р. очолював польську католицьку ієрархію, отримавши сан архибіскупа гнєзненського). Сам же він увійшов в історію як один з визначних дипломатів (очолював низку важливих посольських місій до Швеції та Австрії[1]) та державних діячів Речі Посполитої (спочатку обіймав посаду ленчицького, а з 1656 по 1661 р. – познанського воєводи, водночас (з 1659 р.) виконував обов'язки генерального старости великопольского. У 1661 р. його було призначено підканцлером коронним, а в 1666-1677 рр. він очолював польський уряд, перебуваючи на посаді коронного канцлера. Однак, слід сказати, що попри його значний вплив на політику Речі Посполитої в 50-х – 70-х рр. XVII ст., участь у головних тогочасних політичних акціях, його діяльність не отримала достатньої уваги з боку істориків. Водночас у роботах як істориків минулого (Л. Кубаля, М.Грушевський[2]), так і сучасних вчених (В. Горобець, Я. Федорук, Т. Таїрова-Яковлева, П. Кролль[3]) як приклад позиції «партії миру» стосовно вирішення «українського питання» часто наводяться саме цитати з листів та меморіалів Яна Лещинського.

Дійсно, познанський воєвода був одним з найяскравіших представників поміркованого крила в керівництві Речі Посполитої в 50-х – 60-х рр. XVII ст. Саме завдяки йому були досягнуті значні успіхи у справі розв'язання «українського питання» (укладення Гадяцької угоди 1658 р., та Слободищенського трактату 1660 р.).

Щоб проаналізувати політичну позицію, репрезентовану Яном Лещинським, слід, насамперед, коротко охарактеризувати стано-

вище Речі Посполитої на середину – другу половину 50-х рр., особливості її взаємин з Військом Запорозьким та Московською державою. Головною подією середини XVII ст., яка мала безпосередній вплив як на внутрішньополітичне життя Речі Посполитої, так і на її міжнародне становище, стала Українська національна революція, у ході якої з-під влади Корони польської було звільнено значну частину українських земель, де зусиллями гетьмана Богдана Хмельницького постала незалежна від Варшави українська держава Військо Запорозьке. Ці події вкрай негативно позначилися на становищі Речі Посполитої. По-перше, були втрачені значні території з розвинутим господарством, що спричинило гостру економічні кризу. По-друге, втрата маєтностей на Сході викликала гостре невдоволення шляхетсько-магнатських кіл, які вимагали від короля й уряду нагального вирішення даної проблеми будь-якими засобами. По-третє, події в Україні значно послабили позиції Польщі на зовнішньополітичній арені. У 1654 р., скориставшись цим, війну проти Польщі розпочала Московська держава, яка протягом 1654-1655 рр. заволоділа значною частиною Великого князівства Литовського. Водночас Польща зазнала агресії з боку Швеції, що взагалі поставило під загрозу її існування як незалежної держави.

За таких умов «українське питання» набувало особливої гостроти. Як для внутрішньої стабілізації, так і для покращення становища в сенсі боротьби за домінування в регіоні Центрально-Східної Європи, для польської влади вкрай необхідно було його вирішити. З одного боку, ставилося завдання будь-що розірвати російсько-український союз, що сформувався в 1654 р. та, заспокоївши козацьку Україну, відновити владу Польщі на втрачених територіях. З другого, – гостро стояло питання укладення миру з Швецією і Московською державою (звичайно на вигідних для Варшави умовах).

Для реалізації зазначених завдань склалися необхідні умови влітку 1657 р., коли у результаті тривалої хвороби помер Великий український гетьман Богдан Хмельницький. Це стало сигналом для активізації дій Варшави. Традиційно, частина магнатів і шляхти вимагали негайних силових заходів, користуючись сум'яттям та непевністю у Війську Запорозькому. До останніх належали коронні гетьмани Станіслав Потоцький та Єжи Любомирський[4]. Однак доволі сильними виявилися позиції й «партії миру». На користь ідеї політичного вирішення проблеми говорили наступні чинники. По-перше, доволі позитивні результати місії Станіслава Казимира Беньовського, який саме перебував в Чигирині в час смерті гетьмана й встиг провести низку переговорів як з ним самим, так і з представниками його найближчого оточення, зокрема з генеральним писарем Іваном Виговським. Йому вдалося домогтися встановлення перемир'я та домовитися про продовження переговорного процесу. По-друге, зі смертю Хмельницького з'являлася надія на зміну позиції гетьманського уряду стосовно Варшави на більш лояльну. Тим паче цілком реальними були сподівання, що політичні важелі опиняться в руках поміркованої частини козацької старшини. До останньої відносили власне Івана Виговського, переяславського полковника Павла Тетерю та ще низку полковників і генеральних старшин. По-

третє, у Варшаві були добре обізнаними з існуючими протиріччями між Чигирином та Москвою, які загострилися ще за життя Великого гетьмана. Богдан Хмельницький виказував невдоволення фактичною зрадою інтересів Війська Запорозького з боку Москви, яка у 1656 р. уклала перемир'я з Польщею, а також настійливими спробами Кремля домогтися перегляду Переяславсько-московського договору 1654 р. в бік посилення свого впливу і відповідно урізання суверенітету Української держави. Уже наприкінці життя він виношував плани, укладенням низки міжнародних договорів, створити дієву противагу московському тиску. Відтак, одним з можливих варіантів міг розглядатися альянс з Польщею. Польську еліту у необхідності миру з козаками переконував і тісний зв'язок «українського питання» з загальним розвитком міждержавних відносин в регіоні. Цілком можна погодитися з міркуванням польського дослідника П. Кролля, що миром з козаками польська шляхта прагнула відстрочити війну з Москвою, або «…зіпхнути її на плечі Війська Запорозького». Розглядалася також можливість використання українських військ у війні з шведами[5].

У лютому 1658 р. у Варшаві відбулося засідання сенаторсько-посольської конвокації, на якій було ухвалене рішення про пошук порозуміння з Швецією й компромісу з Військом Запорозьким. Водночас було взято курс на продовження війни проти Москви[6]. Звичайно, це стало наслідком активної діяльності «партії миру», інтереси якої в даному випадку збігалися з інтересами королівського двору (вирішення «українського питання», з одного боку, мало б сприяти стабілізації ситуації в Польщі та міжнародного її становища, а з другого, Військо Запорозьке можна було б використати проти опозиційної шляхти й посилити вплив короля). Королева Марія-Людовіка планувала за підтримки українського козацтва позбутися ненависного їй австрійського впливу і створити передумови для передачі польської корони фацузькій династії[7].

Як відзначав Михайло Грушевський, Ян Лещинський був «освічений магнат, «республіканин на римський взірець» апологет шляхетської вольниці, вважав вартими поважання козацькі почуття гідності і свободолюбності, признавав справедливим трактувати козаків на рівні з шляхтою, задовольнити їх домагання автономії»[8].

Він активно включається в інтенсивну дискусію зі своїми опонентами з питань української політики. Слід відзначити, що, ще в 1655 р. Лещинський, здійснюючи переговори про мир з Швецією (оцінював його перспективи доволі скептично), виступав за мир з Москвою (на будь-яких умовах, навіть ціною територіальних поступок)[9]. А в 1656 р. був серед тих (коронннний підскарбій Богуслав Лещинський, канцлер литовський Кристоф Пац, примас Анжей Лещинський, Єжи Любомирський, гетьман польний литовський В.Гонсевський), хто активно відстоював ідею обрання на польський престол московського царя. «Група Лещинських», як її називає польський історик Збігнев Вуйцік, прагнула отримати назад Україну і Білорусію, проте не шляхом війни з Росією, а власне через союз з нею[10]. То вже на кінець 1657 – початок 1658 р. окреслюється цілком відмінна від по-

передньої позиція познанського воєводи. Це було зумовлене, насамперед, усвідомленням в середовищі польської політичної еліти небезпеки, з якою була пов'язана практична реалізація віленських домовленостей, зокрема, очевидними стають експансіоністськими планами Москви стосовно Речі Посполитої.

Фактично, в своїх листах, а також меморіалі, підготовленому для депутатів сейму, він чітко окреслив свій план вирішення «української проблеми». Його зміст відображав тогочасну військово-політичну ситуацію, в якій опинилася Річ Посполита, та завдання польської влади: будь-якою ціною стабілізувати відносини з Військом Запорозьким, розірвати російсько-український союз та відновити підпорядкування Війська Запорозького Польській короні. В одному з листів до свого опонента Є.Любомирського, Я.Лещинський писав у лютому 1658 р.: «Навіть якби козаки домагалися окремої провінції, я не дуже б противився – аби тільки вони від нас були залежними… коли б тільки та провінція стояла в якомусь зв'язку з нами». Відкидаючи застереження частини польської еліти, що такі поступки можуть призвести до поступового відриву козацької України від Польщі та здобуття нею незалежності, він заспокоював своїх опонентів, зазначаючи, що це не може відбутися через саму природу України. «Химери і байки це, що козаки думають, що вони можуть бути Голландією чи Швейцарією: кожний з тих народів має інші сприятливі прикмети місцеві і засоби оборони, а козаки живуть в такій країні, що самі собою, без сторонньої опіки обстати не можуть, а кому б не піддалися під протекцію, кожному будуть підозрілі… А полишені самі на себе вони впадуть – і з нами з'єднаються…» – переконував він[11].

А в березні того ж року під час варшавського з'їзду, що з-поміж інших питань обговорював інструкцію послам до Війська Запорозького, в іншому листі до Любомирського Лещинський зазначав: «Фундамент нашого щастя – згода з козаками». Для цього він вважав за необхідне кардинально змінити ставлення до козаків й, відкинувши шляхетську пиху, відмовитися від традиційної зверхності у стосунках з ними. На думку Лещинського, у першу чергу слід піддати забуттю взаємні кривди і відмовитися від помсти. А надалі піти на визнання свободи козацтва, «…котрої вони й варті, бо лицарський чоловік не може і не повинен зносити неволі». Він задає питання: «Чому ж би й козаків не вилучити з юрисдикції панів, тих маєтків де вони проживають, оселі реєстровців чому не мали б мати забезпечених вільностей?» Як приклад такої практики Лещинський наводить становище значної частини біднішої шляхти, «…що сидить на війтівствах шляхетських і духовних, або млинарів – котрим не вільно чинити ніякого насильства з титулу шляхетських прав, і хоч вони є бенефіціаріями (особами наділеними земельними маєтками – В.Г.), але трактувати їх невільними право не дозволяє». Відтак, на думку познанського воєводи, подібні права цілком можуть отримати й козаки, що мешкають в шляхетських маєтностях. Відповідно, вони мають належати до юрисдикції гродського суду а не пана[12].

По-друге, опонуючи тим, хто вважає визначальним для шляхетства давнє лицарське походження, він виказує доволі цікаву

ідею стосовно того, що справжня шляхетська гідність визначається насамперед власними заслугами, а не заслугами предків: «…заслуги нас визначають, а не рід». Лещинський наголошує: «…у мене славніший той, котрим починається шляхетство ніж там де воно вироджується через нездатність – так що й свого шляхетства боронити не хоче або не годен». Відтак, на його думку, козаки цілком гідні того, щоб вважатися людьми вільними, рівними шляхетському стану. При цьому козаків, які «…варті нашого пошанування за свою витривалість в прагненні своєї свободи» він протиставляє шляхтичам, для яких головне не свобода, а маєтності, та посади, адже «…майно, а не свободу любили ті, що шведському королеві і королівству піддавались». Лещинський виступає за те, щоб визнати за козацтвом рівний шляхті статус: «…нехай тоді залишаються вільними під титулом козацьким, а якби хто з них добивався шляхетства – не відмовляти». Козаки, на його думку, «…варті того, щоб ми (шляхта – В.Г.) прийняли їх до своєї верстви»[13].

Гострі дискусії щодо зовнішньої політики Речі Посполитої, зокрема, шляхів вирішення й «українського питання» тривали і на вальному сеймі, який розпочав роботу 1 (10) липня 1658 р. Обговорення питання відносини з Військом Запорозьким вказувало на розуміння в середовищі польської еліти тісного зв'язку «української проблеми» з польсько-московськими та польсько-шведськими відносинами.

Ще напередодні сейму з табору противників замирення з Військом Запорозьким (головне завдання вбачали у завершенні мирного процесу з Москвою, який було розпочато у Вільні в 1656 р.) виходить твір «Політичний дискурс перед великим сеймом варшавським, з ким ґрунтовно укласти мир, тобто з московітом, чи зі шведом». Його автор критично оцінював перспективи миру з козаками, який, на його думку, не гарантує повернення втрачених земель. Водночас, на думку автора даного твору, «..унія наша з Москвою поверне нам козаків»[14].

Проте, виходячи з власних політичних інтересів, у вирішенні «українського питання» королівський двір стає на бік «партії миру». Там розуміли, що вкрай необхідним є замирення з якоюсь із сторін для концентрації сил проти іншої. Питання лише стояло, якою ціною буде досягнуто мир. Фактично стояло питання про вибір «меншого зла». У Варшаві схилялися до пошуку порозуміння з Чигирином, що дасть змогу відновити війну проти Москви з метою звільнення території Великого князівства Литовського. Виявом курсу на конфлікт з Москвою стало те, що на сеймі було постановлено відмовити царю у його претензіях на польську корону. Фактично Варшава відкрито відмовилася від виконання постанов Віленської комісії 1656 р.[15]

У сенсі вирішення «українського питання» формується концепція про можливість вироблення цілком нової моделі українсько-польських відносин. Зокрема, мова йшла про те, що формою нового об'єднання буде не підданство, як раніше, а певний різновид унії, на кшталт стосунків між Короною та Великим князівством Литовським. Розглядалося питання визнання за козацтвом права користуватися певними привілеями в республіці, такими, які були у литовців. Так, передбачалося надання їм права призна-

чати своїх достойників, посилати своїх представників на сейм і «творити своє окреме тіло в тілі республіки»[16].

Значний вплив на формування офіційної позиції керівництва Речі Посполитої здійснював познанський воєвода Ян Лещинський. Так, під час роботи сейму, у відповідь на згадуваний твір прихильників унії з Москвою та жорстких дій проти козацької України, ним було оприлюднене своє бачення напрямків тогочасної зовнішньої політики Речі Посполитої, зокрема, в сенсі стосунків з Московською державою, Швецією та Військом Запорозьким. Він поширив лист: «Мир з ким? Чи з Шведом, чи з Козаками, чи з Москвою?». У ньому наголошував, що не можна припиняти переговори з козаками, адже угода з Україною для Польщі є вкрай важливою, такою, що змусить до миру й Швецію, й Москву. «Сам Бог показує нам дорогу, коли козаки самі, нічим не примушені хочуть вернутись до нас, - бо бачать, що ні їх свобода без нас не може устоятися, ні наша без них: коли сполучимось, то не блиск, але сила вітчизни нашої повернеться скоро»[17].

Відповідаючи на застереження своїх опонентів стосовно бажання українців «бути окремим народом», він зазначав, що не будучи прихильником поділу на нації та роздмухування партійній боротьби, яка є вкрай небезпечною для Речі Посполитої, він вважає за можливе «…погодитися з такою умовою, щоб це була унія така як Литовська: аби один народ не мав прерогативи перед іншим».

У своєму «меморіалі» польський політик пропонував у польсько-українському переговорному процесі дотримуватися наступних принципів. По-перше, з козаками слід вести переговори з найбільшою пильністю й демонструвати свою щирість. На думку Лещинського, в тому, що досі не дійшли згоди з козаками є вина польської сторони, яка розмовляла з ними «…згорда, не вважаючи їх за людей… вони варті великої пошани… Ми стали нижчими від них, бо вони билися за свободу, а ми за своє безсиле панування». По-друге, як зазначає політик, для скорішого замирення слід вести переговори не через багатьох, а через одного, що показав свій досвід і зручність. Тут мається на увазі Станіслав Казимир Беньовський, який досягнув на весну 1658 р. неабияких успіхів в діалозі з українським урядом. По-третє, умовою позитивного вирішення «українського питання» має бути недопущення будь-якого посередництва та гарантій угоди з боку третіх країн, «…бо заграничні держави нас не можуть підтримувати – хіба викликати замішання».

При цьому Лещинський наголошував, що переговори з козаками слід вести одночасно з переговорами з московськими комісарами, щоб не спровокувати війни з Росією. Самі ж комісари, які будуть трактувати з царськими представниками, повинні чітко поставити питання, що жодного порозуміння не буде досягнуто без повернення України під владу польського короля[18].

Ідея одночасного замирення з Москвою, Швецією та козаками займала ключове місце в концепції Я.Лещинського і розглядалася як важливий момент в сенсі вирішення «українського питання». Проте, на його думку, в першу чергу порозуміння має бути досягнуте саме з керівництвом Війська Запорозького, лише після цього з царем, а по-

тім – зі шведами, «…проти яких тоді можна буде постати найбільш рішуче». Тут він виказав цікаву ідею, щодо власне тактики замирення з Москвою: «Потім, як погодимося з козаками – що для мене вже безсумнівне, одночасно треба трактувати з Москвою – аби вона не скандалізувалася, що з козаками згода, і на злість не ввійшла в союз з шведами: інформувати панів комісарів, аби могли витолкувати Москві, що ця згода не перебиває згоди з нею, бо не вернувши собі козаків ми ніколи не прийшли б до згоди з нею… Дбати, що ми не вирікаємося по давньому трактувати з нею і про наслідство царя і справді трактувати з нею – тільки щоб не видумувала якихось нових непотрібних кондицій, а йшла ясно, - щоб майбутні королі забезпечили недоторканість нашої релігії, забезпечили свободу України і нашу… для забезпечення свободи і усунення яких-небудь побоювань аби цар вивів залоги і з України, і з Литви»[19].

Єдину проблему Лещинський вбачав у вимогах козаків скасувати унію. Відтак, пропонує це питання відкласти на потім і залишити його богословам. При цьому познанський воєвода був далекий від католицького релігійного фанатизму. Зокрема, у вирішенні релігійного питання, на його думку, польська влада в першу чергу має прикладати зусилля для зміцнення самої католицької церкви, піднесення її авторитету. Навернення ж інших народів, зокрема й українців, має відбуватися лише наукою, моральністю та взірцем, а не винищенням цілих народів[20].

Загалом він зазначає, що козакам слід пояснити, що входження Війська Запорозького до складу Речі Посполитої не несе їм ніякої загрози. Окрім цього таке об'єднання дає гарантії захисту від будь-яких супротивників. Водночас воєвода наголошує, що насамперед таке об'єднання відповідає інтересам Польщі: «…цей войовничий народ в сполученні з нами без порушення їх інтересів стане незламною нашою силою»[21].

Насамкінець, Ян Лещинський виказує декілька міркувань стосовно гарантування непорушності польсько-українського миру. На його думку, головною загрозою миру є дії радикальних сил як в Україні, так і в Польщі. Відтак, по-перше, вважає за необхідне «…звільнитися від свавільного елементу, як нашого, так і козацького». А, по-друге, щоб повернути взаємну довіру обох народів, слід спрямувати їх на спільну боротьбу проти «невірних», обмити «…наших забруднених рук у крові ворога християнства»[22].

Зусиллями познанського воєводи та «партії миру» в середовищі польської шляхти та магнатерії (за свідченнями австрійського посла у Варшаві Ф. фон Лізолі, прихильників продовження переговорів з козаками виявилося доволі багато серед делегатів сейму[23]) з одного боку, та королівського двору, який прагнув використати союз з українськими козаками, з другого, польська влада здійснила рішучі кроки в бік налагодження переговорного процесу з українським керівництвом.

Водночас на сеймі було прийняте рішення щодо відновлення переговорів з Москвою. Для розробки інструкції послам 8 (18) липня 1658 р. було створено комісію, яка водночас мала розглянути питання угоди з керівництвом Війська Запорозького. До її скла-

ду були включені біскупи: краківський (А. Тжебіцький), віленський (Я. Довгялло-Завіша), полоцький (Я. Гембіцький) та київський (Т. Уєйський); воєводи: познанський (Я. Лещинський) та вітебський (В. Волович) також каштелян ленчицький (А. Сельський), підскарбій коронний (Б. Лещинський), канцлер та підканцлер литовські (К. Пац та А. Нарушевич), а також сім послів[24]. Те, що питаннями стосунків з Москвою та Чигирином мала займатися одна сеймова комісія, говорить про взаємозалежність цих напрямків у зовнішній політиці Речі Посполитої. Саме наслідком роботи даної комісії було прийняття рішення про початок переговорів з керівництвом Війська Запорозького, навіть незважаючи на доволі радикальні, на думку поляків, вимоги української сторони (про відрив «русинів» греко-католицької віри з лона католицької церкви до православ'я)[25].

Загалом, наслідком політичних зусиль Яна Лещинського, а також військово-політичного становища, в якому опинилася Річ Посполита стала підготовка та укладення українсько-польського Гадяцького договору 1658 р., який в кінцевому результаті «вимальовував» доволі позитивні перспективи як у розвитку відносин між двома країнами, так і подальшому розвитку української державності. Ідеї Яна Лещинського формували усвідомлення взаємозалежності історичного розвитку Польщі та України і тієї істини, що свобода Польщі неможлива без свободи України і навпаки. Однак, через низку чинників, серед яких не останню роль відіграла неспроможність польської шляхти сприйняти ідеї Лещинського й подолати свою станову гординю у відносинах з козацтвом, гадяцький проект так і не був реалізований.

У чому ж сам феномен Яна Лещинського та його політичних ідей? У цьому сенсі варто висловити декілька міркувань. По-перше, очевидно, завжди з'являються люди, спроможні піднятися вище своїх станових чи класових ідей і мислити з позиції державних інтересів. По-друге, Ян Лещинський, як і більшість великопольської магнатерії та шляхти не був зв'язаний з втраченими східними маєтностями. Тому й, будучи необтяженим особистими майновими інтересами у вирішенні «українського питання», виявився спроможним міркувати категоріями зовсім іншого порядку, де на перше місце виступали інтереси держави.

Примітки:

1. Федорук Я.О. Віленський договір 1656 року: Східноєвропейська криза і Україна у середині XVII століття / Ярослав Федорук. – К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2011. – С. 41.
2. Kubala L. Wojny duńskie i pokój Oliwski 1657-1660 / L. Kubala. – Lwów, 1922; Грушевський М.С. Історія України-Руси: В 11 т., 12 кн. / ред-кол.: П.С. Сохань (голова) та ін. – К. : Наукова думка, 1998. – Т. X.
3. Горобець В. Еліта козацької України в пошуках політичної легітимації: стосунки з Москвою та Варшавою, 1654-1665 / В. Горобець. – К. : Інститут історії України, 2001; Федорук Я.О. Віленський договір 1656 року...; Яковлева Т. Гетьманщина в другій половині 50-х років XVII століття: Причини і початок Руїни / Т. Яковлева. – К. : Основи, 1998; Kroll P. Od ugody Hadziackiej do Cudnowa. Kozaczyzna między Rzecząpospolitą a Moskwa w latach 1658-1660 / P. Kroll. – Warszawa : Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2008.

4. Kroll P. Od ugody Hadziackiej do Cudnowa. – C. 152.
5. Ibid. – C. 149
6. Ibid. – C. 150.
7. Грушевський М.С. Історія України-Руси. – Т. X. – С. 316.
8. Там само. – С. 317.
9. Федорук Я.О. Віленський договір 1656 року. – С. 66-67.
10. Wójcik Z. Polska i Rosja wobec wspolnego niebezpieczeństwa szwedzkiego w okresie drugiej wojny północnej 1655 – 1660. / Z. Wójcik // Polska w okresie drugiej wojny północnej 1655 – 1660. – Warszawa : Państwowe wydawnictwo naukowe, 1957. – T.1. – S. 362-363.
11. Kubala L. Wojny duńskie… – Dodatki. – S. 544.
12. Ibid. – S. 545-546.
13. Ibidem.
14. Pisma polityczne z czasów panowania Jana Kazimierza Wazy 1648-1668 / Zebrala I opracowala Stefania Ochmann-Staniszewska. – T. I (1648-1660). – Wrocław-Warszawa: "Volumen", 1989. – S. 213-216; Кролль П. Коронна шляхта і Гадяцька унія / П. Кролль // Гадяцька унія 1658 року / редкол. П. Сохань, В. Брехуненко та ін. – К. : Інститут української археографії та джерелознавства імені М.С. Грушевського НАН України, 2008. – С. 153.
15. Kroll P. Od ugody Hadziackiej do Cudnowa. – S. 63.
16. Грушевський М.С. Історія України-Руси. – Т. X. – С. 316.
17. Герасимчук В. Матеріали до історії козаччини XVII віку / В. Герасимчук. – Львів : Інститут української археографії, 1994. – С. 76-82.
18. Там само. – С. 76-82.
19. Там само. – С. 76-82. Грушевський М.С. Історія України-Руси. – Т. X. – С. 319-322.
20. Kubala L. Wojny dunskie… – S. 545-546; Грушевський М.С. Історія України-Руси. – Т. X. – С. 319.
21. Грушевський М.С. Історія України-Руси. – Т. X. – С. 323-324.
22. Kubala L. Wojny dunskie… – S.543-544; Яковлева Т. Гетьманщина в другій половині 50-х рр. – С. 270.
23. Герасимчук В. Матеріали до історії козаччини XVII віку. – С. 104.
24. Ochman-Staniszewska S., Staniszewski Z. Sejm Rzeczypospolitej za panowania Jana Kazimierza Wazy. Prawo – doktryna – prakiyka / S. Ochman-Staniszewska. – Wrocław : Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2000. – T. 1. – C. 269.
25. Горобець В. Еліта козацької України… – С. 192.

В статье осуществлен анализ идей известного политического деятеля Речи Посполитой познаньского воеводы Яна Лещинского, нацеленных на установления мира з Войском Запорожским. Обращается внимание на их влияние в процессе становления курса Варшавы на компромисс с Чигирином, который в конечном результате привел к заключению Гадяцкого договора1658 года.

Ключевые слова: *Ян Лещинский, "украинский вопрос", Речь Посполитая, Войско Запорожское, казаки, шляхта.*

Отримано: 25.10.2011